

УДК 398.2

СЮЖЭТЫ «НАРОДНАЙ БІБЛІІ» Ў ПЕРАКАЗЕ АНТАНІНЫ КОПАЧ

Д.У. Філіпчык

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Рэспубліка Беларусь

У артыкуле паказаны асноўныя сюжэты “народнай Бібліі”, якія былі запісаны ад Антаніны Копач у Глыбоцкім раёне Віцебскай вобласці. Раскрыты акалічнасці фіксацыі расповедаў аб біблейскіх падзеях ад дадзенага інфарманта. Прыведзены сюжэты, якія адносяцца да этыялагічных і эсхаталагічных легенд. Змеічаны тэксты аб тым, чаму кнігаўка самая прыгожая птушка, чаму чалавек не ведае, калі памрэ, чаму на Месяцы плямы, чаму ў ляшчыну не б’е маланка, чаму ў асіны трасецца ліст, чаму яўрэі не ядуць свініны, чаму цыгану можна красці. Прааналізаваны расказ аб прарочыцы Сыбіліі. Зроблены вынік аб неабходнасці захавання “народнай Бібліі” ў якасці нематэрыяльнай культурнай спадчыны.

Ключавыя словы: народная Біблія, сюжэты народнай Бібліі, захаванне нематэрыяльнай спадчыны.

Тэксты “народнай Бібліі”, якія фіксуюцца даследчыкамі па ўсёй тэрыторыі Беларусі, з’яўляюцца важнай часткай культурнай спадчыны. Дадзеныя тэксты ў навуковых публікацыях называюць фальклорнай Бібліяй, Бібліяй для бедных, прабіблейскім фальклорам. Даследчыца А.М. Боганева зазначае, што “народнай Бібліяй” у сучаснай фалькларыстыцы называюць корпус розных па жанравай прыналежнасці тэкстаў, аб’яднаных біблейскай тэматыкай, дзе фрагменты Святога Пісання і Святога Падання, а таксама народныя вераванні, уяўленні пра паходжанне свету і яго фрагментаў (касмаганічныя, атрапаганічныя, заагенічныя, гербагенічныя, сацыягенічныя і інш.) утвараюць цэласны звыштэкст са шматлікімі ўзаемасувязямі і ўзаемаспасылкамі (у тым ліку з каляндарнай абраднасцю, звычаямі, міфалогіяй і да т.п.) у пэўнай лакальнай культурнай традыцыі” [1, с. 595].

Доўгі час “народная Біблія” заставалася па-за ўвагай даследчыкаў. Становішча пачало выпраўляцца толькі ў к 20 ст. [2, с. 7] са з’яўленнем публікацый і нават метадычных матэрыялаў па дадзенай праблематыцы [3].

Тэксты “народнай Бібліі” даволі пашыраны і ў наш час, але з трансфармацыяй традыцыйнай культуры, знікненнем носбітаў, паступова знікае і цэлы корпус такіх тэкстаў. Таму вельмі важна фіксаваць існуючыя тэксты, вывучаць магчымасці іх актуалізацыі. У Глыбоцкім раёне была выяўлена незвычайная крыніца, дзе зафіксаваны аповеды Антаніны Копач (1914-2004 гг.), якія несумненна адносяцца да тэкстаў “народнай Бібліі”. Дадзеныя тэксты былі запісаны яе ўнукам А.У. Філіпчыкам у перыяд да 2004 г. Фіксацыя не з’яўляецца бездакорна дакладнай, але захоўвае асаблівасці мовы носбіта. Антаніна Копач нарадзілася ў в. Ракаўцы Глыбоцкага раёна, атрымала пачатковую адукацыю, жыла на хутары Ліхабалотцы. Пры шлюбе перайшла з праваслаўя ў каталіцызм.

Спецыялісты вылучаюць сярод тэкстаў “народнай Бібліі” тры групы:

- 1) этыялагічныя і эсхаталагічныя легенды;
- 2) пераказы біблейскіх падзей блізкія або тоесныя па сэнсе і змесце да кананічнага тэксту, пазбаўлены апакрыфічных і міфалагічных элементаў, але выкладзены ў фальклорнай рэдакцыі з адлюстраваннем відавочным, або не відавочным чынам светаўспрымання апавядальніка;
- 3) паведамленні пра Біблію, дыскурсіўныя разважанні, выказванні і каментарыі апавядальніка пра дадзены прадмет [4, с. 303].

У зафіксаваным выглядзе і ў пераказе родных А. Копач да нас дайшлі розныя сюжэты расповедаў, але большасць адносіцца да першай групы.

Сярод аповедаў, якія апісваюць стварэнне свету, вызначэнне парадку рэчаў, зафіксавана некалькі сюжэтаў. Гэта расказ пра птушку кнігаўку: “Самая пекная птушка, гэта кнігаўка. Кагда Бог даваў цвет птушкам, якія яны будуць, якое пярэ, тады была вочарадзь. І яны стаялі, а Бог іх красіў. І таўкліся птушкі. Каторая лезе ўперад, каторая піхаецца. І тады Бог плясціць на яе, і яна чорная, як варона, ці белая. А толькі адна птушачка церпяліва ждала, гэта кнігаўка. Яна дастаяла паследняя да канца. У Бога астаўшыся было кожнай красці патрошкі і ён кнігаўцы кожнае пярэ пакараў разным. І вот яна пекная такая, што церпяліва даждала сваёй вочарадзі”. У дадзеным тэксце відавочна асуджэнне паводзін іншых птушак, якія супрацьпастаўляюцца церпялівай кнігаўцы. Менавіта за сваю церпялівасць яна атрымлівае прыгожае аздабленне.

Акрамя расказу пра кнігаўку, зафіксаваны аповед аб тым, чаму чалавек не ведае, калі памрэ: “Даўней людзі зналі калі будуць уміраць. Вот кождому было назначана: ты такі дзень, ты такі. А вот ішоў Бог па зямлі са Святым Пётрай... Ідуць яны і відзяць, што нейкі мужык плот саламяны гародзіць (ну, забор). Патходзіць Бог да яго і пытаецца: “Чаму ты плот саламяны гародзіш?”. А чалавек яму і кажыць: “А мне заўтра паміраць, на мой век хваціць!”. Вот з той пары Бог і адмяніў, не знаець ніхто, калі паміраць”.

Быў зафіксаваны сюжэт пра Каіна і Абелья ў якім тлумачыцца з’яўленне плям на Месяцы: “Вот жылі Каін і Абель, браты яны былі. І рашылі яны Богу прынесці афяру. А тады не было касцілаў і яны злажылі такія алтарыкі з каменей. І запалілі. Абель злажыў многа, не жалеў, а Каін палажыў не ўсё, нейкую часць аставіў сабе. І Бог пазнаў. І ў Абелья дым пашоў наверх, да неба, а ў Каіна па зямлі пайшоў, панізу. Каін уневаўся і забіў камянём Абелья. А Бог сказаў, што будзіць на Месяцы гэта, каб зналі. І вот як поўня, то нада прыгледзецца і ўвідзіш, як Каін забіваў Абелья, там як два чалавекі відацца”.

Зямному жыццю Хрыста ў аповедах А.Копач прысвечана некалькі сюжэтаў. Гэта лакальны расказ пра ўцёкі ў Егіпет: “Кагда ўцякала Матка Боская ў Егіпет, то яны схаваліся пад арэшнікам і іх ня ўвідзілі. І цяпер як гром грывіць, то можна пад арэшнікам хваціцца, туды пярэ не б’ець”. Цікавае тлумачэнне, чаму яўрэі не ядуць свініну: “Ішоў Езуз па зямлі, а жыды хацелі праверыць, ці Бог ён ці не. І адна жыдоўка з жыдзянятамі схавалася пад карыта, карытам яе накрылі. А жыды абступілі яго і пытаюцца: “Скажы, што пад карытам?”. А ён ім кажыць: “Свінні з парасятамі”. Яны смяюцца, карыта аднялі, а там свіння з парасятамі! І яны з таго не ядуць свіні”. Родныя А.Копач, верагодна, і сама апавядальніца, зараз успрымаюць гэта тлумачэнне, як цалкам адпаведнае рэчаіснасці, хаця яно супярэчыць біблейскаму тэксту. Гэты факт пацвярджае меркаванне даследчыкаў, што кананічныя тэксты і тэксты “народнай Бібліі” не супрацьпастаўляліся, а ўспрымаліся як тоесныя, узаемазвязаныя.

У расказе аб укрыжаванні Хрыста тлумачыцца, чаму цыганам дазволена красці: *“Вот цыгану Бог пазволіў красці, патамушто ён памог Хрысту. Кагда яго павялі ўжо крыжаваць, то цыган украў адзін цвік, каб мені яму балела, хацеў памачы. І ў рукі ўбілі яму на цвічку, а на ногі не хваціла. І тады салдаты яму адна на адну [нагу] прыбілі. На крыжыку паглядзі, там адна на адной [ногі]. А цыган так хацеў памачы”*.

Паводзіны Іуды тлумачаць, чаму ў асіны заўсёды трапечацца ліст: *“Ці знаіш ты, чаму на асіне лісток трапечацца? Ну, вот ціха-ціха, ну, ветру німа, усе дрэвы спакойна [стаяць], а асіна хоць трошкі, а трапечацца. Гэта кагда Юда прадаў Пана Езуса, так ён палучыў ад жыдоў грошы. А пасля ён паняў, што зрабіў благае, пайшоў і навесіўся на асіне. Вяроўку перакінуў і навесіўся. А яна вот і спужалася, пагэтану лісток у яе і трапечацца”*.

Значную цікавасць уяўляе расказ аб апошнім перыядзе існавання свету. Тут фіксуецца сюжэт пра Сьбілію-прарочыцу:

“Вот як будзіць свет канчацца. Даўно жыла такая Сьбілія, ей Бог расказаў, як будзіць свет канчацца. Яна на кладачы не пайшла цераз раку, а збоку. Перайшла, крыжам лягла і Бог ей адкрыў.

Бог дасць дзве тысячы гадоў. І паглядзіць, як людзі будуць жыць. Ці крэпка грашыць, ці не. І Ён можа троху адняць, троху дабаць. А патам будзіць вайна і нехта пусціць газ. Хто верны, будзіць майца, таго Бог заслоніць імгой. І астанецца Ерусалім, часць Францыі і Жым, дзе папеж.

Пасля людзі будуць жыць без радасці. Дрэва не будзіць радзіць. Птушак не будзіць ужо. А тады нехта пойдзе, увідзіць след, ну, гэта, што чалавек ішоў, і абрадуецца, што нехта жывы ёсць.

А патам ужо будзець свет канчацца. Бог усіх будзець судзіць, жывых і мёртвых”.

Даследчыца А. Боганева падкрэслівае, што гэты сюжэт распаўсюджаны галоўным чынам у каталіцкага сельскага насельніцтва Гарадзеншчыны [5, с. 55], але дадзены тэкст зафіксаваны ў Глыбоцкім раёне. Гэты факт дазваляе пашырыць арэал бытавання сюжэта пра Сьбілію-прарочыцу і на частку Віцебскай вобласці. У апаведзе сустракаецца эпізод перахода праз раку і не выкарыстання кладкі. Тэкст не канкрэтызуе прычыну, па якой Сьбілія пайшла побач з кладкай, але іншыя інфарманты звязваюць гэта з тым, што дрэва кладкі будзе выкарыстана для крыжа, на якім будзе распяты Хрыстос. Сюжэт з кладкай рэдкі для тэрыторыі Беларусі. Адметна ў дадзеным апаведзе і тое, што канкрэтызуецца рэгіён, які застаецца пасля канца свету, што даволі нетыпова.

Запісаныя апаведы А. Копач перадаюць асноўныя сюжэты “народнай Бібліі”. Унікальнасць дадзеных запісаў заключаецца ў тым, што яны спрыялі захаванню “народнай Бібліі” ў сямейным асяроддзі. Легенды і пераказы біблейскіх тэкстаў шырока фіксуюцца этнолагамі па ўсёй тэрыторыі Рэспублікі Беларусь. Гэта дазваляе аднесці іх да “жывой”, нематэрыяльнай культурнай спадчыны (далей НКС). Дадзены элемент нематэрыяльнай спадчыны не ўключаны ў Нацыянальны інвентар НКС [6]. Рэалізацыя прынцыпу самадакументавання НКС носыбітамі традыцыі магла б паспрыяць захаванню дадзеных апаведаў у жывым стане, зрабіць іх запатрабаванымі супольнасцямі.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Боганева, А.М. “Народная Біблія”: гісторыя, уплывы, віда-жанравы склад / А.М. Боганева // Нарысы гісторыі культуры Беларусі / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры, Філіял “Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору ім. К. Крапівы”. Т. 3 : Культура сяла XIV — пачатку XX ст., кн. 2. Духовная культура / [А. І. Лакотка і інш. – 2016. – С. 594–623.
2. “Народная Библия”: Восточнославянские этнологические легенды / [Российская академия наук, Институт славяноведения]. – Москва : Индрик, 2004. – 575 с.
3. Боганева, А.М. “Народная Біблія” / А. М. Боганева // Даследаванне лакальных культур Беларусі: праграмы па зборы фальклорна-этнаграфічных матэрыялаў / Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, УА “Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў”. – Мінск, 2008. – С. 167–178.
4. Боганева, А.М. Віда-жанравы склад беларускай “народнай Бібліі” / А. М. Боганева // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі : [зборнік артыкулаў] / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Дзяржаўная навуковая ўстанова “Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы”. – Мінск. – 2009. – Вып. 6. – С. 301–308.
5. Боганева, А.М. Сьбілія як персанаж “народнай Бібліі” і звязаны з ёй народнабіблейскія матывы / А.М. Боганева // Асоба збіральніка ў захаванні нематэрыяльнай культурнай спадчыны : да 200-годдзя з дня нараджэння Оскара Кольберга : матэрыялы Міжнар. навуковага круглага стала (25–26 чэрвеня 2014 г., Мінск–Пінск) / [укл.: Д. Алексенка, Ю. Пацюпа]. – Мінск, 2015. – С. 55–63.
6. Жывая спадчына Беларусі [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://livingheritage.by>. – Дата доступу: 25.04.2022.

THE PLOTS OF THE "FOLK BIBLE" RETOLD BY ANTANINA KOPACH

D. Filipchuk

The article comprises the main plots of the "Folk Bible", which were recorded by Antanina Kopach in Hlybokaje district of Vitebsk region. The article also reveals fixation circumstances of tales about biblical events from this informant. The author provides plots concerning etiological and eschatological legends. The paper also contains texts about why the plover is the most beautiful bird, why a person does not know when he will die, why there are spots on the moon, why lightning does not strike the hazel, why an aspen leaf shakes, why Jews do not eat pork, why a gypsy can steal. The author analyzes the story of the prophetess Sybil. The article concludes that the "Folk Bible" needs to be safeguarded as an intangible cultural heritage.

Keywords: Folk Bible, the plots of the "Folk Bible", safeguarding of intangible heritage.